

володіють чи недостатньо володіють державною мовою, мають бути забезпечені послугами перекладача.

31. Гарантією прав і свобод особи, їх правильної реалізації під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є встановлена форма для клопотання слідчого прокурора про застосування тримання під вартою, порядок його розгляду.

32. Гарантією прав і свобод особи, їх правильної реалізації під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є встановлена форма та порядок затримання з метою приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

33. Строк дії ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є гарантією прав та свобод особи в контексті його чіткого визначення, а його закінчення, у свою чергу, є підставою негайного припинення дії запобіжного заходу.

34. Гарантією прав та свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є загальний обов'язок судді щодо захисту прав людини, що передбачений ст. 206 КПК України.

Згрупувавши окреслене вище, доходимо висновку, що класифікувати гарантії прав та свобод особи, що передбачені КПК України, щодо застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою можна шляхом встановлення того, що ними є:

1. Кримінальне процесуальне законодавство України.
2. Завдання кримінального провадження.
3. Засади кримінального провадження.
4. Встановлений *onus probandi* мети та підстав для застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.
5. Право на правову допомогу.
6. Кримінальна процесуальна форма.
7. Строки дії ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.
8. Юридична відповідальність посадових осіб, котрі здійснюють кримінальне провадження, за відсутність підстав або за порушення порядку, прав і свобод особи під час взяття особи під варту та її тримання.
9. Процесуальна відповідальність у вигляді скасування процесуальних рішень (в т.ч. система органів для оскарження).

У підсумку зазначимо, що види гарантій прав та свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є конкретними по відношенню до кримінальних процесуальних гарантій прав та свобод особи. Однак їх значна кількість та різноманіття пов'язані з винятковістю та складністю застосування запобіжного заходу. Так, лише у КПК України можна знайти не менше 34 гарантій, дотримання вимог яких обов'язкове під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Залишається сподіватись, що зміст та мета кожної з них будуть реалізовуватись беззастережно.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фоміна Т.Г. Дискусійні питання щодо визначення системи кримінально-процесуальних гарантій // Право і безпека. – 2010. – № 5. – С. 185–188. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://pb.univd.edu.ua/?controller=service&action=download&download=10644> Назва з екрану.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page6>. – Назва з екрану.

УДК 343.297

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОТЕРПІЛОГО ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ, НІМЕЧЧИНИ Й ПОЛЬЩІ

Діденко Є.В.,
к.ю.н., старший викладач кафедри права та безпеки підприємництва
Академія рекреаційних технологій і права

У статті розглянуто особливості правового статусу потерпілого за кримінальним процесуальним законодавством України, Німеччини та Польщі. Проаналізовано тенденції міжнародної інтеграції та розвитку зазначених країн.

Ключові слова: потерпілий, кримінальна справа, кримінальний процес, фізична та юридична особа, законні інтереси, правова допомога.

Діденко Е.В. / СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО СТАТУСА ПОТЕРПЕВШЕГО ПО УГОЛОВНОМУ ПРОЦЕССУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ, ГЕРМАНИИ И ПОЛЬШИ / Академия рекреационных технологий и права, Украина

В статье рассматриваются особенности правового статуса потерпевшего за уголовным процессуальным законодательством Украины, Германии и Польши. Проанализированы тенденции международной интеграции и развития указанных стран.

Ключевые слова: потерпевший, уголовное дело, уголовный процесс, физическое и юридическое лицо, законные интересы, правовая помощь.

Didenko E.V. / THE COMPARATIVE CHARACTERISTIC OF LEGAL STATUS OF THE VICTIM FOR THE CRIMINAL PROCEDURE LEGISLATION OF UKRAINE, GERMANY AND POLAND / Academy of recreational technologies and law, Ukraine

In article features of legal status of the victim by criminal procedural legislations of Ukraine, Germany and Poland are considered. Analyzed tendencies of the international integration and development of the specified countries.

In the Criminal procedural code of Ukraine it is specified that the victim – natural person to whom the criminal offense did moral, physical or property harm, and also the legal entity to whom the criminal offense did property harm can be the victim in criminal proceedings. In Germany the victim is the person to whom the damage as a result of a crime is caused, or other criminal and legal interests, for example, honor, life, health, freedom, property or a personal freedom are compromised in the criminal legislation. The Criminal Procedure Code of Poland defines that the victim is the natural or legal entity which legitimate interests were directly infringe or threatened by a crime.

Distinctions of legal status of the victim in the different countries are shown at procedural activity of corresponding bodies. Features of legal systems and the detailed analysis of features of legal status of the victim cause the difference. Special attention is paid on safety and security of the victim; requirement of indemnification and compensation of losses; requirement to receive answers to questions which disturb the victim; need to express the feelings, to tell that occurred.

Key words: victim, criminal case, criminal procedure, individual or legal entity, legal right, legal help.

Тенденції міжнародної інтеграції та розвитку співпраці країн зумовлюють процес зближення законодавства різних держав. Не завжди запозичені норми дають очікуваний ефект, оскільки запроваджуються без урахування національних особливостей правової системи, визначеної концепції чи без докорінного реформування відповідної галузі. З іншого боку, порівняння правових інститутів різних країн і навіть різних правових систем дозволяє краще дослідити сутність цих інститутів, виявити прогалини, визначити позитивні риси.

Особливості поняття та участі потерпілого в кримінальному процесі розглядали такі науковці: П.А. Альбрехт, В.І. Борисов, Ю.В. Баулін, П. Боекер, Г. Кляйнфеллер, Ф. фон Ліст, М.В. Сенаторов, Т.Л. Сироїд, Д.Г. Тальберг, М.В. Танцеров, В.Г. Ульянов, І.Я. Фойницький, Л.І. Шаповалова, В.П. Шибіко та інші.

Конституція України (ст. 3) встановлює, що права й свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Особливого захисту потребує особа, яка зазнала шкоди від злочину, і реалізує свої права та законні інтереси в кримінальному судочинстві. Декларація принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою (1985 року була ратифікована Верховною Радою України) зобов'язує держави сприяти тому, щоб судові й адміністративні процедури більшою мірою відповідали потребам потерпілих. Прийняття наприкінці 2004 року Концепції забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів, засвідчило, що одним із пріоритетів у кримінальному процесі України є захист прав потерпілого від злочину.

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди (ст. 55). У Німеччині потерпілою є особа, якій завдано збитків у результаті злочину або скомпрометовано в кримінальному законодавстві інші кримінально-правові інтереси, наприклад честь, життя, здоров'я, свобода, майно або свобода особи [1]. КПК Польщі визначає, що потерпілим є фізична або юридична особа, законні інтереси якої були безпосередньо порушені або поставлені під загрозу злочином (арт. 49).

Таким чином, німецьке законодавство звертає увагу й диференціює види шкоди для фізичної та юридичної особи (оскільки норми права зазначають про будь-яку особу як потерпілого), що є достатньо обґрунтованим у світі дискусії щодо неможливості заподіяння юридичній особі моральної шкоди (оскільки мораль властива лише фізичній особі). У кримінально-процесуальних нормах Польщі береться до уваги більш широка категорія – «законні інтереси», а також допускається можливість визнання особи потерпілим, коли шкода реально не настала (зокрема, під час готування до злочину чи замаху на злочин).

Об'єднуючими елементами українського та численних німецьких досліджень статусу потерпілого є подібна структура розгляду (кримінальне та кримінально-процесуальне право, кримінологія та криміналістика), виділення віктимологічних аспектів та опора під час розгляду на законодавство. Проте в Україні статус потерпілого невивірджено довгий час залишається майже незмінним із часів існування СРСР та СНД. Дослідження статусу потерпілого стримує недостатність статистичних відомостей (про шкоду здоров'ю потерпілим, відшкодування шкоди, віктимологічних даних про потерпілих), яких Департамент інформаційних технологій МВС України не надає. Тоді як в Німеччині правовий статус потерпілого постійно розвивається під впливом поінформованості та критичних висловлювань ЗМІ та науковців [2, с. 664].

Польське законодавство поняття «потерпілий» тлумачить автономно й незалежно від тих «норм національного

права, що стосуються зацікавленості в поданні заяви або здатності звертатись до суду. Це поняття не передбачає наявності конкретної шкоди. Достатньо однієї дії, яка має лише тимчасові правові наслідки.

На сьогодні Україна й Польща підписали Договір про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах (ратифікований Верховною Радою України в 1994 році), де зазначається про прагнення розвивати дружні стосунки між обома державами, а також поглиблювати й удосконалювати взаємне співробітництво в галузі правових відносин [3].

Аналізуючи вітчизняне законодавство, можна зробити висновок, що в Україні відсутні спеціальні закони, які б регулювали статус та захист потерпілих від злочинів, як це здійснюється у Федеративній Республіці Німеччина. У Німеччині діють такі закони: про відшкодування шкоди жертвам насильницьких злочинів, щодо забезпечення цивільно-правових позовів жертв злочинів, про цивільно-правовий захист від насильства та переслідувань, щодо рівноправності та запобігання расистських переслідувань та інші. Ефективне функціонування державних органів, наявність у поліціях федеральних земель спеціалізованих підрозділів для допомоги та консультування жертв злочинів, активність різноманітних громадських організацій та інші фактори об'єктивно уможливають ситуацію безвихідності для потерпілого від злочину. Обґрунтування пропозицій визнати права потерпілого законом, закріпити в українському кримінальному процесуальному законодавстві таку норму, згідно з якою юридична особа визнавалася б потерпілою в кримінальній справі, зможе сприяти зближенню правової ситуації в Україні з правовими стандартами Федеративної Республіки Німеччина.

Основними обов'язками потерпілого в Німеччині є такі: з'явитися на виклик дізнавача, слідчого, прокурора та до суду, давати показання (які до того ж мають бути правдивими), не розголошувати дані попереднього слідства (§ 77). На відміну від Німеччини, в Україні потерпілий несе кримінальну відповідальність лише за дачу завідомо неправдивих показань, а давати чи не давати показання – це не обов'язок, а право. У Польщі потерпілого не звільнено від обов'язку давати показання, якщо він став свідком злочину.

Майже одностайно в законодавстві визнається, що в справах, наслідком яких стала смерть потерпілого, його права переходять до одного з близьких родичів. У КПК Польщі, щоправда, не акцентується увага на родичах, а вживається поняття «найближчі особи», що допускає наявність не лише родинних стосунків особи-представника й потерпілого. На нашу думку, таке розширення кола осіб, які можуть бути допущені до кримінального процесу, має достатнє обґрунтування. У випадку відсутності найближчих осіб, чи їх невиявлення, права потерпілого реалізує прокурор під час публічної діяльності [4, с. 591–592].

Одним із найбільш важливих прав потерпілого є право заявити цивільний позов. Право подати цивільний позов за кримінально-процесуальним законодавством Польщі має як потерпілий, так і прокурор. Цим правом вони можуть скористатись до закінчення першого допиту потерпілого на основному розгляді справи в суді. Якщо потерпілим є малолітній або недієздатний (повністю або частково), його права виконує законний представник або особа, під постійною опікою якої перебуває потерпілий.

Вітчизняне законодавство передбачає право пред'явити цивільний позов лише для особи, яка зазнала матеріальної шкоди від злочину (це може бути як юридична, так і фізична особа). КПК Німеччини (§ 111к) аналогічно до польського законодавства передбачає право прокурора пред'явити цивільний позов, проте це повноваження поширюється лише на випадки необхідності захисту інтересів недієздатних, обмежено дієздатних чи осіб, які з інших причин не можуть самостійно захистити свої права та законні інтереси.

У кримінальному процесі Польщі та Німеччини (§ 395) у справах про злочини публічного обвинувачення потерпілий може діяти як допоміжний обвинувач поряд з обвинувачем публічним або замість нього. Інститут допоміжного обвинувача в кримінальному процесі України відомий, але не достатньо врегульований, що викликає труднощі в його застосуванні.

За кримінально-процесуальним законодавством Польщі та Німеччини потерпілий (у випадках пред'явлення публічного обвинувачення) може до початку судового розгляду подати заяву, що він буде діяти як допоміжний обвинувач. Відмова публічного обвинувача від обвинувачення не позбавляє потерпілого повноважень допоміжного обвинувача.

У випадку повторного винесення прокурором постанови про відмову в порушенні справи або про закриття провадження, потерпілий у місячний строк після вручення йому повідомлення, згідно з КПК Польщі, може внести акт обвинувачення до суду, долучивши по одній копії для кожного обвинуваченого, а також для прокурора. Такий акт обвинувачення повинен бути підготовлений і підписаний адвокатом (для юридичних осіб акт обвинувачення може підготувати також юрисконсульт). Варто також додати, що суд може обмежити число допоміжних обвинувачів.

У випадку відмови допоміжного обвинувача від обвинувачення він не може повторно приєднатись до процесу. Про відмову допоміжного обвинувача від обвинувачення в справі, у якій публічний обвинувач не бере участі, суд повідомляє прокурора. Якщо ж прокурор не вступає до процесу в 14-денний строк, це спричиняє закриття справи. Після смерті допоміжного обвинувача найближчі особи можуть приступити до процесу як допоміжні обвинувачі на будь-якій стадії. Отже, наявність інституту допоміжного обвинувача дозволяє говорити про достатньо самостійний статус потерпілого в кримінальному процесі Польщі.

Варто зазначити, що в чинному кримінальному процесуальному законодавстві України не застосовується термін «жертва злочину», водночас у міжнародній судовій практиці він є загальнопоширеним. Жертвами злочину, згідно з п. 1 додатка № 53 (A/40/53) Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою Генеральної Асамблеї ООН (1985 року), є особи, яким індивідуально або колективно було спричинено шкоду, у тому числі тілесні ушкодження або моральну шкоду, емоційні страж-

данья, матеріальні збитки або істотне обмеження їхніх основних прав унаслідок дій або бездіяльності органів державної влади, які порушують чинні національні кримінальні закони держав-членів, включаючи закони, що забороняють злочинне зловживання владою. При цьому, відповідно до п. 2 цієї Декларації, особа може вважатися жертвою незалежно від того, чи був установлений, заарештований, відданий до суду або засуджений правопорушник, а також незалежно від родинних відносин між правопорушником і жертвою. До жертв злочину в такому разі можуть відноситись близькі родичі або утриманці безпосередньої жертви та особи, яким було спричинено шкоду під час спроби надати допомогу жертвам злочину [5, с. 271–272].

Позитивним у законодавстві України є прийняття Концепції забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів [6], основною метою якої є визначення пріоритетних напрямів державної політики у сфері надання допомоги потерпілим, розвитку ефективної системи захисту їх законних прав та інтересів.

Відмінності правового статусу потерпілого в різних країнах проявляються під час його процесуальної діяльності. Різниця зумовлена особливостями правових систем і детальним порівняльним аналізом особливостей правового статусу потерпілого.

На підставі викладеного можна зробити висновки, що кожна країна намагається покращити статус потерпілого, у таких положеннях:

- потреба безпеки й захищеності, коли потерпілі хочуть знати, які заходи будуть вжиті, щоб злочини з ними більше не повторилися;
- потреба відшкодування збитків та компенсація втрат. У багатьох випадках першочергова потреба потерпілих полягає не в тому, щоб засудити правопорушника, а в компенсації завданої їм шкоди – повернути майно, втрачені кошти, відремонтувати машину тощо;
- потреба отримати відповіді на питання, які турбують потерпілих: чому саме вони стали жертвами злочину, це цілеспрямована чи випадкова дія злочинця тощо;
- необхідність висловити свої почуття, розповісти про те, що сталося;
- потреба повернути жертві емоційну владу над своїм життям, повернутись до звичної поведінки та контрольно за своїми діями [7, с. 398–399].

ЛІТЕРАТУРА

1. Wer ist Opfer? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://justizinfo.justiz.gv.at/straf/html/index.php?id=700_3101.
2. Fbr eine Freiheitsentziehung eine pauschale Entschfdigung von 11 Euro pro Tag vorgesehen (§ 7 Abs. 3 StrEG) // Ziemann S. Zum Rehabilitationsgedanken im Wiederaufnahmerecht Uenseits des rechtsstaatlichen Strafrechts PETER LANG Europflischer Verlag der Wissenschaften Frankfurter kriminalwissenschaftliche Studien. – Bd./Vol. 100. – S. 664.
3. Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах : ратифіковано Постановою Верховної Ради України № 3941-XII від 04.02.94 р.
4. Порівняльний аналіз правового статусу потерпілого за кримінально-процесуальним законодавством Польщі, Росії та України / О.П. Герасимчук // матеріали XIII регіональної науково-практичної конференції (м. Львів, 8–9 лютого 2007 р.). – Львів : Юридичний факультет ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. – С. 591–592.
5. Про основні принципи правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою : Декларація від 29.11.1985 р. // СССР и международное сотрудничество в области прав человека. Документы и материалы. – М. : Междунар. отношения, 1989. – С. 270–272.
6. Концепція забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1560/2004>.
7. Маляренко В.Т. Перевірка кримінального процесу України в контексті європейських стандартів : [монографія] / В.Т. Маляренко. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 512 с.